

УДК 340.12

В. І. Сировацький
кандидат юридичних наук,
адвокат
м. Київ, Україна

ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЕМПОРАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО ВИМІРУ ПРАВОВОЇ СФЕРИ

Правова сфера – явище всеохоплююче та всюдисуще; своєрідне веретено із врахуванням усіх точок правового простору, в межах якого виникають, змінюються та припиняються правові відносини. Попри певну абстрактність поняття, правова сфера, разом із тим, є явищем із конкретними величинами та координатами, основними серед яких є час та простір, що відображають стан правового розвитку. Своєю чергою, правовий розвиток є векторним процесом, який відбувається із урахуванням темпоральних характеристик права. Правовий розвиток може виражатися в еволюції чи революції, визначаючи поступ, або ж занепад правової реальності. Поступальний рух в свою чергу є ознакою динаміки права, що демонструє її перманентний характер.

Просторово-часовий континуум права, по суті, можна синонімізувати з поняттям правової сфери, оскільки і те, і інше є системою правових координат, що детермінують та вказують на час та місце людини у праві, постають маркером її перманентного буття. Просторово-часовий континуум у праві – своєрідна синтезована єдність простору і часу, який визначає буття на мікро- та макрорівнях та передбачає конкретно визначену правову реальність. Просторово-часова реальність, або темпорально-просторовий вимір буття дає відповідь на запитання стосовно правових координат та окреслює межі «тут» і «зараз». Місце перетину двох величин – часу та простору – у тій чи іншій точці на системі координат правової сфери, визначають правове буття особи та називаються правовою реальністю.

З'ясувавши суть дефініції темпорально-просторової сфери постає логічне запитання: в яких одиницях вимірювати величини: правового часу – як темпоральної характеристики права, та правового простору, як його територіальної ознаки. Що означатиме правова синхронність і діяхронність? Зміст оціночних понять: «негайно», «своєчасно», «одночасно», «розумний строк» а також як детермінувати приналежність до локального і загального, мікро- та макро-, національного та міждержавного рівнів? Відповідь на ці запитання споконвіків шукали вчені-філософи в цілому та філософи-права зокрема. Для прикладу Ю. Шемшученко зазначає, що рух сутності права характеризує його дія. Розгляд права в аспекті його впливу демонструє одну із сторін важливих

функцій права – здатність здійснювати реальний вплив на діяльність та правомірну поведінку людей, а за її посередництвом – сприяти прогресивному поступу у конкретному суспільстві [1, с. 300]. В. Гойман пропонує розглядати дію права через призму його впливу на суспільні відносини та виокремлює загальноідеологічний та спеціальноюридичний вплив з метою встановлення режиму правового функціонування [2, с. 68].

Відчуття людиною часу, стосовно якої правове буття поділяється на минуле, сьогоденне і майбутнє визначається у контексті пасеїзму, актуалізму та футуризму. На думку Л. Гумільова сприйняття і усвідомлення особою часу відбувається у тісному зв'язку з її етнопсихологічними характеристиками [3, с. 342]. Цю точку зору спростовує П. Гуревич, який зазначає, що людина не народжується із відчуттям часу, а лише рецептує наявні в суспільстві до якого вона належить часові маркери [4, с. 205]. На думку ж І. Оборотова час не може бути зведений виключно до відображення тривалості існування і послідовності зміни станів – (об'єктивний час) – він також становить і переживання людиною світу (час суб'єктивний). Об'єктивним часом володіють явища, що лежать поза суб'єктом і не пов'язані із його психологічними особливостями. Суб'єктивним часом визначається свідомість особи, її внутрішня рефлексія буття, все те, що було накопичене, пережите і відтворене у свідомості [5, с. 41].

Якщо вдатися до питання про основні форми правового часу, то, окрім згаданого вище поділу за критерієм об'єктивності та суб'єктивності, вчені схильні до визначення трьох його основних категорій: реального, концептуального та перцептуального часу. Якщо реальний час у праві збігається із поняттям об'єктивності, а перцептуальний відображає суб'єктивність, то концептуальний зріз правового часу постає як деонтологічний, теоретичний, ідеальний вимір.

Щодо форм, то усі форми правового часу можна розглядати у системі фіксації дат, а також категорій виміру тривалості, регулярності / одноразовості, синхронності / діяхронності та етапізації.

На теренах правової реальності загально прийнятими є обрахунки правового часу в межах правової комунікації, а саме – так званої хронології, що дає змогу говорити про лінійний відлік правового часу, а також релятивний час та квантування часу.

Як вже зазначалося, ключові поняття хронології у праві це – фіксація дат, а також категорій виміру тривалості, регулярності/одноразовості, синхронності / діахронності та етапізації тощо. Хронологія в праві пов'язана та зумовлена необхідністю обчислення строків та термінів. При чому дефініціювання поняття строків та термінів у законодавстві далеке від ідеали, оскільки в них не враховано важливість вказівки на початок перебігу строків і термінів, і сам процес цього перебігу. Такий стан речей вказує на потребу внесення змін до конкретних процесуальних кодифікованих нормативно-правових актів. Вони допомагають зафіксувати точні координати правомірних дій та подій за допомогою шкали «синхронності / діахронності», встановити демаркаційні межі між категоріями «до», «після», «під час», визначити їх етапи.

Ще одна із важливих для права категорій темпорального правового розвитку, що стосуються строку й терміну є категорія давності. Сама по собі давність є підтвердженням і наочною ілюстрацією строковості у праві. Як підвид строку давність стоується меж, що з їх зміною настають ті чи інші наслідки, в той час як безпосередній перебіг її строків є таким, що байдужий праву. Темпоральні характеристики у праві характеризуються наявністю більшої чи меншої міри абстрактності, і, на підставі даного критерію поділяються на визначені (як цілковито, так і відносно), так і оціночні. Останні, в свою чергу носять загально філософське забарвлення, що виходить із загально людського сприйняття та рефлексивного відображення часу. Такий стан справ зумовлює необхідність уточнення та категорії давності та її тлумаченні з урахуванням конкретних обставин справи. З огляду на це, задля підтримання й збереження ефективної механізму дії права у вигляді конкретної норми, чи акту, що містять в собі категорію давності рекомендовано поєднувати визначені та оціночні темпоральні поняття. На нашу думку лінійний час, попри його повсякчасне спростування у зв'язку із переважно теоретичним характером, є прямою, що вказує ритміку розвитку права.

Релятивний правовий час це – особистісне та загально суспільне відчуття темпу, динаміки наявної та дійсної правової реальності. Як зазначає В. Соддатський дана обставина є ключовою в контексті детермінації правової поведінки, оскільки особистісне та загально суспільне ставлення здатне вплинути на вибір особою варіанта поведінки з урахуванням розуміння поточного часу [6, с. 45–49]. Оскільки категорія «час» запозичена в правовий термінологічний апарат із філософської науки, на правах розуміння останньої як матері всіх соціо-гуманітарних дисциплін, то цілком логічним видається судження про те, що правовий лінійний та релятивний час є складовою філософського розуміння даного поняття. В межах

правового часу розвивається правовий процес, вступають в дію та втрачають свою силу соціальні регулятори, його одиницями обраховуються дії та події, що сприяє гармонізації правового простору та пануванню права. Щодо питання про квантування правового часу, то тут йдеться перш за все про можливість його етапізації за певними критеріями правових інтервалів – проміжків часу.

Розібравшись із основами термінологічного апарату наукової статті, варто розібратися із особливостями темпорального аспекту в межах галузей, що представляють два діалектично протилежні механізми правового регулювання: імперативний(публічний)тадиспозитивний(приватний).

Почнімо із другого, оскільки він в нашому дослідженні представлений меншою мірою, значить згадати про нього детальніше варто бодай у певних параграфах. Отож, диспозитивний механізм правового регулювання притаманний приватним галузям права. Норми приватного права існують з метою дії на правовідносини, покликані врегулювати сферу приватних інтересів. Виникнення приватних правовідносин передбачає вільне волевиявлення їх суб'єктів. Це означає, що у приватних галузях права правовий статус учасників правовідносин формується зі їх бажанням. А це, в свою чергу, автоматично дає вказівку на договірне визначення їх тривалості. Проте, якщо контрагенти не змогли дійти згоди щодо часового критерію, в такому випадку має місце використання часових демаркаційних одиниць, що закріплені у законі, або так званих «розумних» термінів та строків (так званий принцип застосування диспозитивних норм). Подекуди приватне право вдається до наказових, імперативних методів впливу при тривалості даного типу правовідносин. І лише зрідка цивільне законодавство вдається до імперативу при регулюванні тривалості суспільних взаємин. Отож, строк у приватному праві – певний проміжок у часовому спектрі. Як і в загально філософському трактуванні, так і в цивілістиці, строки й час не існують поза територією та простором, саме тому мають сенс лише із врахуванням просторових детермінант. Без визначення просторових меж дискусії про встановлення термінів та обчислення строків втрачають сенс, позаяк втрачають будь-яку конкретику. Набуття тої чи іншої міри об'єктивності строків у приватному праві відбувається шляхом переведення їх суб'єктами у реальну правову сферу.

Що стосуються поняття «термін» у диспозитивному процесуальному праві, то якщо детально розглянути більшість зобов'язальних відносин, побачимо, що встановлення їхнього початкового терміну, переважно, не становить якихось труднощів. Він визначається або конкретним моментом у часі, встановленим сторонами чи нормативно, або вчиненням певного правочину. Так, зобов'язання

щодо передачі товару виникне після укладення відповідного договору купівлі-продажу або від певного терміну, якщо сторони такий початок відстрочили. Воно також може з'явитися з моменту пред'явлення вимоги покупцем, коли контрагенти не визначили строк зобов'язання. Дещо складніше питання стоїть із визначенням кінцевого моменту зобов'язання. Будь-яке зобов'язальне відношення має свою тривалість, і строк є ключовою його характеристикою та входить до змісту зобов'язання. Отже закінчення періоду дії права та відповідного обов'язку за ідеєю мусить призводити до закінчення зобов'язання. Попри те, чинне законодавство не відносить вплив строку до чинників, котрі обумовлюють припинення зобов'язань. У доктрині, та й у законодавстві також, переважно, наголошується, що вплив строку виконання не означає закінчення обов'язку [7, с. 130].

Особливим видом зобов'язальних приватних правовідносин з точки зору темпоральності, і є відносини у сфері інтелектуальної власності, оскільки на відміну від інших особистих немайнових прав фізичної особи вони не припиняються зі смертю творця і тривають безстроково. Здійснюючи темпоральне регулювання часу виникнення та здійснення майнових прав інтелектуальної власності, законодавець враховує сутнісні відмінності правової природи різних об'єктів та суб'єктів, первинних та вторинних. Перші з них – це особи, котрі отримали права інтелектуальної власності внаслідок створення чи державної реєстрації прав на об'єкт творчої діяльності. Другі – суб'єкти, що не є власне, творцями, але набули відповідних прав інтелектуальної власності в результаті придбання їх за цивільно-правовими угодами, внаслідок спадкування чи припису закону.

Темпоральні критерії встановлені законом і для реалізації права слідування. У цьому випадку автор, або його спадкоємці впродовж встановленого строку дії авторського права (законом визначена його тривалість протягом усього життя автора, до кінця року його смерті та протягом наступних сімдесяти років), користуються невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного твору через аукціон тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору [8, с. 28].

Таким чином, низка темпоральних особливостей зобов'язального приватного права має свої особливості та найбільш репрезентативно виражається у специфіці темпоральних аспектів у сфері регулятивних та охоронних зобов'язальних правовідносин, матеріальному праві та праві інтелектуальної власності. Темпоральні особливості у сфері публічного права, як і самі його норми, інститути та галузі носять більш імперативний характер, попри те також виражаються переважно через призму строків і термінів, позовної давності

та строків давності. Щоправда ці терміни й строки тут стосуються здебільшого обчислення темпоральних характеристик слідчих дії, запобіжних заходів, відбуття покарання, а також встановлення факту деліктоздатності особи у зв'язку із досягненням нею певного віку.

Оскільки тема нашого дослідження апіорі стосується публічного права більшою мірою, аніж права приватного, ми не будемо надміру розгорнуто характеризувати суть зазначених вище категорій у даному параграфі, оскільки говорили в попередніх та говоритимемо про них детальніше у наступних параграфах та розділах дослідження.

Отже, підсумувавши вище зазначене варто здійснити наголос на виокремленні категорії «правовий час», її тлумаченні, що мало місце вище, а також на прикладі похідних від нього категорій лінійного та релятивного часу, процесу його квантування та етапізації. Темпоральний аспект право доречно спостерігати через призму особливостей відношення до правового часу в межах поділу на імперативні (публічні) та диспозитивні (приватні) галузі права. Разом із тим не слід забувати, що недаремно темпоральний аспект права розглядають паралельно із просторовим. Їх перехресний синтез дає змогу побачити місце конкретної людини у системі координат правової реальності. Більше того, на відміну від правового часу, категорія правового простору більш чітка, зрозуміла і приземлена, з огляду на що її аналіз не повинен викликати надміру суперечностей, а, заодно, й не розтягуватися на десятки сторінок. Отже, категорія правового часу відносно часто ставала об'єктом наукового дослідження. Її коріння, як і коріння категорії «час» тягнеться із загальнофілософського блоку знань.

На думку О. Тихомирова, правовий простір доцільно інтерпретувати як «площину», «ракурс», «формат» правового мислення як мислення простором і осмислення простору різними суб'єктами, в різних аспектах на різних рівнях [9, с. 262]. Прив'язка категорії «простір» до сфери права дає вказівку на те, що право не існує у певній ізоляції від інших сфер соціального життя, проте має конкретно існує визначене середовище [10, с. 65]. Таким чином, ведучи мову про темпоральні особливості правової реальності, слід нагадати, що її оперантним терміном є «час», в контексті ж просторових особливостей такими є «правова система» та «правова сім'я», а також часто вживаний у побуті дещо узагальнений термін «територія». Іноді ці два поняття синонімізують, проте на нашу думку, робити детально розглядаючи зміст досліджуваних понять не виправдано та некоректно.

Щоразу частіше в літературі фігурує термін «компаративний або порівняльно-правовий». З однієї сторони він ніби має право на самодостатнє існування як ще одного із рівнів просторової

характеристики права, проте закони формальної логіки протестують проти цього, оскільки дана мисленева операція спрямована на конкретну дію – «порівняння», тобто виокремлення ознак та їх співвідношення, а не на вказівку на поширюваність на конкретних територіях. Правовою територією є передбачений та встановлений законом правовий вакуум різного ступеня приватності та ізолюваності. Межі правового простору доцільно розглядати на трьох основних рівнях: 1) локальному – рівні, що регулює правовідносини в межах невеликих автохтонних організацій та населених пунктів. Їх дія поширюється на конкретну відносно невелику територію; 2) національному – рівні, котрий дозволяє забезпечити механізм дії права на усіх без виключення організаціях та територіях незалежно від форми їх власності; 3) міжнародному, або глобальному рівні, який охоплює функціонування цілої низки згаданих вище територій. Ця класифікація актуальна як для визначення юридичної сили нормативно-правового акту на певній території, так і для правової оцінки підсудності й підвідомчості тих чи інших правових діянь та фактів. Отож, правовий простір має три основні рівні: локальний, національний та міжнародний. Просторові характеристики правового буття вирізняються філософською спрямованістю, і, як і час, характеризуються певною розмитістю, хай і не настільки. Ця так звана «розмитість» спровокована рамками правового посибілізму – обмеження чогось рамками можливого.

Підсумовуючи доцільно підкреслити, що темпорально-просторові особливості правової сфери – це перехресний комплекс категорій-маркерів, таких як час (лінійний, релятивний, квантовий; об'єктивний та суб'єктивний) та правових систем, або їх об'єднань із відповідними рівнями (локальним, національним та міжнародним), що покликаний вказати на конкретну точку, що її займає людина у просторово-часовому континуумі.

Характеристики особливостей темпорально-просторової сфери суттєво відрізняються у відповідності до конкретних галузей права, а точніше – їх приналежності до імперативних (публічних), чи диспозитивних (приватних). І хоч ключові терміни темпоральної складової (термін, строк, позовна давність та строки давності) практично збігаються між собою, а в просторовій складовій – (правова система, правова сім'я) збігаються повністю, несуть вони дещо відмінне навантаження, зумовлене особливостями як предмета, так і механізму правового регулювання.

Література

1. Шемшученко Ю.С. Дія права: інтегративний аспект: монографія / Ю.С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2010. – 501 с.
2. Гойман В.И. Действие права: методологический анализ / В.И. Гойман. – М.: Мысль, 1992. – 221 с.

3. Гумилев Л.Н. Этногенез и бисфера земли Л.Н. Гумилев. – СПб.: Кристалл, 2002. – 560 с.

4. Гуревич П.С. Основы философии: учебное пособие / П.С. Гуревич. – М.: Гардарики, 2003. – 438 с.

5. Оборотов И.Г. Правовой час как способ упорядкования людской деятельности / Оборотов И.Г. // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: тези Міжнар. наук.-практич. конф. – О.: Фенікс, 2008. – С. 40–42.

6. Солдатський В.В. До питання про сприйняття часу у праві: теоретико-правовий аспект / В.В. Солдатський // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4. – С. 45–49.

7. Гуйван П.Д. Темпоральний аспект існування та припинення зустрічних суб'єктивних прав / П.Д. Гуйван // Цивільне підприємництво, господарське та трудове право. – 2013. – № 7. – С. 128–138.

8. Воробьева К.И. Интеллектуальная собственность как объект правовой и экономической защиты / К.И. Воробьева, С.И. Корочкова // Научные проблемы и решения. – 2011. – № 4. – С. 24–31.

9. Тихомиров О. Д. Просторовий підхід в юридичній науці / О.Д. Тихомиров // Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України: Збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квітня 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 258–264.

10. Кельзен Г. Проблеми справедливості / Кельзен Г. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Анотація

Сировацький В. І. Онтологічні засади темпорально-просторового виміру правової сфери. – Стаття.

У статті проведено філософсько-правовий аналіз онтологічних засад темпорально-просторового виміру правової сфери. Обґрунтовано, що темпорально-просторові особливості правової сфери – це перехресний комплекс категорій-маркерів, таких як час (лінійний, релятивний, квантовий; об'єктивний та суб'єктивний) та правових систем, або їх об'єднань із відповідними рівнями (локальним, національним та міжнародним), що покликаний вказати на конкретну точку, що її займає людина у просторово-часовому континуумі. Відтак наголошується, що просторово-часовий континуум права, по суті, можна синонімізувати з поняттям правової сфери, оскільки і те, і інше є системою правових координат, що детермінують та вказують на час та місце людини у праві, постають маркером її перманентного буття. З'ясовано, що темпоральний аспект права доречно спостерігати через призму особливостей відношення до правового часу в межах поділу на імперативні (публічні) та диспозитивні (приватні) галузі права. Разом із тим, не слід забувати, що недаремно темпоральний аспект права розглядають паралельно із просторовим. Їх перехресний синтез дає змогу побачити місце конкретної людини у системі координат правової реальності. Більше того, на відміну від правового часу, категорія правового простору більш чітка, зрозуміла і приземлена, з огляду на що її аналіз не повинен викликати надміру суперечностей, а, заодно, й не розтягуватися на десятки сторінок. У ході проведеного дослідження констатовано, що характеристики особливостей темпорально-просторової сфери суттєво відрізняються у відповідності до конкретних галузей права, а точніше – їх приналежності до імперативних (публічних), чи диспозитивних (приватних). І хоч ключові терміни темпоральної складової (термін, строк, позовна давність та строки давності) практично збігаються між собою, а в просторовій складовій –

(правова система, правова сім'я) збігаються повністю, несуть вони дещо відмінне навантаження, зумовлене особливостями як предмета, так і механізму правового регулювання.

Ключові слова: онтологія, право, простір, час, правова сім'я, правова сфера, суспільство, держава, людина, примус, філософія права.

Аннотація

Сыровацкии В. И. Онтологические основы темпорально-пространственного измерения правовой сферы. – Статья.

В статье проведен философско-правовой анализ онтологических основ темпорально-пространственного измерения правовой сферы. Обосновано, что темпорально-пространственные особенности правовой сферы – это перекрестный комплекс категорий-маркеров, таких как время (линейное, релятивное, квантовое; объективное и субъективное) и правовых систем, или их объединений с соответствующими уровнями (локальным, национальным и международным), который призван указать на конкретную точку, занимаемую человеком в пространственно-временном континууме. Поэтому отмечается, что пространственно-временной континуум права, по сути, можно синонимизировать с понятием правовой сферы, поскольку и то, и другое является системой правовых координат, детерминирующих и указывающих на время и место человека в праве, возникающие маркером ее перманентного бытия. Выяснено, что темпоральный аспект права уместно наблюдать через призму особенностей отношение к правовому времени в пределах разделения на императивные (публичные) и диспозитивные (частные) отрасли права. Вместе с тем, не следует забывать, что не зря темпоральный аспект права рассматривают параллельно с пространственным. Их перекрестный синтез позволяет увидеть место конкретного человека в системе координат правовой реальности. Более того, в отличие от правового времени, категория правового пространства более четкая, понятная и приземленная, учитывая, что ее анализ не должен вызывать чрезмерно противоречий, а, заодно, и не растягиваться на десятки страниц. В ходе проведенного исследования констатировано, что характеристики особенностей темпорально-пространственной сферы существенно отличаются в соответствии с конкретным отраслям права, а точнее – их принадлежности к императивным (публичным) или диспозитивным (частным). И хотя ключевые термины темпоральной составляющей (срок, исковая давность и сроки давности) практически совпадают между собой, а в пространственной составляющие

(правовая система, правовая семья) – совпадают полностью, несут они несколько отличное на грузки, обусловленные особенностями как предмета, так и механизма правового регулирования.

Ключевые слова: онтология, право, пространство, время, правовая семья, правовая сфера, общество, государство, человек, принуждение, философия права.

Summary

Syrovacky V. I. Ontological foundations of the temporal-spatial dimension of the legal sphere. – Article.

The article deals with the philosophical and legal analysis of the ontological foundations of the temporal and spatial dimension of the legal sphere. It is substantiated that the temporal and spatial features of the legal sphere are a cross-set of categories of markers, such as time (linear, relational, quantum; objective and subjective) and legal systems, or their associations with the relevant levels (local, national and international), which is intended to point to a specific point occupied by a person in the space-time continuum. Therefore, it is emphasized that the spatial-temporal continuum of law can, in fact, be synonymous with the concept of the legal sphere, since both are a system of legal coordinates that determine and indicate the time and place of a person in law, marking his or her permanent existence. It has been found out that it is appropriate to observe the temporal aspect of law through the prism of peculiarities of the relation to legal time within the division into imperative (public) and dispositive (private) branches of law. At the same time, it should be remembered that the futile temporal aspect of law is considered in parallel with the spatial one. Their cross-synthesis enables one to see the place of a particular person in the legal reality coordinate system. Moreover, unlike legal time, the category of legal space is clearer, clearer and more grounded, in view of the fact that its analysis should not cause too much controversy, and, at the same time, should not stretch for dozens of pages. In the course of the conducted research it was stated that the characteristics of the features of the temporal-spatial sphere differ significantly according to the specific branches of law, and more precisely – their belonging to the imperative (public) or dispositive (private). Although the key terms of the temporal component (term, term, statute of limitations and statute of limitations) are practically the same, and in the spatial component – (legal system, legal family) are completely identical, they carry somewhat different load due to the peculiarities of the subject, and the mechanism of legal regulation.

Key words: ontology, law, space, time, legal family, legal sphere, society, state, man, coercion, philosophy of law.